

JOANNIS ABBATIS

LIBELLUS

DE SCRIPTURIS ET VERBIS PATRUM COLLECTUS.

(Apud MABILL. *Analect.* nov. edit., pag. 120.)

Exstat libellus sequens in vetusto codice Mettensis A monasterii Sancti Arnulfi, quem codicem, annuente R. P. priore ejus loci, mihi transmisit dominus Placidus Beauvillonijs jam non semel a me laudatus. Ideo vero prolixum hoc specimen exhibere visum est, quod interesse potest reipublicæ Christianæ, ut præmissa opuscula accurate discutiantur. Quam ob rem quatuor aut quinque res hic examinandæ sunt, scilicet codicis Mettensis ætas seu antiquitas; tum imperatricis, cui prior libellus nuncupatus est, nomen; dein auctoris item nomen ac dignitas; ad hæc, opuscula ipsa in codice contenta: quæ demum cum libro Meditationum sub nomine Augustini vulgato comparanda sunt; postremo cum Alcuini Confessione Chiffetiana.

I. Codex Mettensis oblongus, optimæ notæ, sine dubio scriptum est sub finem sæculi XI, id est circiter annum 1080, ut probat ipsa scripturæ forma modusque scribendi illi ævo conveniens. Quippe minores litteræ oblongæ, litteræ A majores absque lineola transversa, aliaque id genus in eo codice complura, quæ facilius est capere oculis quam verbis exprimere, post sæculum XI in usu esse desierunt. Ad hæc modus scribendi qui in eodem libro servatur, illis temporibus apprime respondet. Exemplo sint syllaba et uno contextu in vocabulorum compositione inserta: *intellego, neglego, immensus, imperfectus*, ubi posterius scribunt *iuelligo, negligo, immensus, imperfectus*. Postremo in eo codice primaria manu descripta legitur Oratio Willelmi abbatis, in festo sancti Augustini ante missam dicenda, quam inferius referam post epistolas Willelmi abbatis Mettensis, cui hæc orationem tribuendam puto. Florebat vero Willelmus iste pontificatu Gregorii VII, quo tempore Joannis codex exaratus videtur, exceptis nonnullis quæ recentiori manu adjecta sunt.

II. Quatuor indicijs designatur Imperatrix, cui prior libellus inscriptus est, nimirum quod relicta fuerit reverendæ memoriæ Domini *Heinrici* clarissimi sapientisque imperatoris: « quod post primam amissæ virginitatis palmam, secundis nuptiis nuntium remisit: quod actibus misericordiæ debita, viduis, orphanis aliisque indigentibus facultates suas dispensarit; quod totam fere peragravit Italiam; devotissime visitans sanctorum reliquias, et eis offerens pretiosa donaria, idque ipsum in Galliarum partes regressa præstitit.

Atqui hæc nullatenus conveniunt Mathildi, Henrici primi uxori, tum quia Henricus iste solemniter imperator coronatus non est, tum quia Mathildis post conjugis obitum reliquium vitæ in Saxonia exegit. Neque conveniunt Cunegundi Henrico secundo nuptæ; quippe quæ in conjugio virginitatem servasse memoratur, et post anniversarium mariti obitum in Confugiensi monasterio usque ad mortem delituit. Certe hæc omnia in unam conspirant Agnetem Augustam, quæ Willelmi comitis Pictavensis filia, Henrico III imperatori nupsit; eoque mortuo (quod anno 1056 contigit) totam Italiam devotionis causa perlustravit, maxime Fructuariense monasterium, atque adeo Casinense, ubi per sex menses demorata est, pretiosis donariis sancto Benedicto oblatis. Eadem vero elogia, quæ in superiori Præfatione ipsi tribuuntur, commemorat Petrus Damiani in epistola *Agneti Augustæ imperatricis* directæ, a Baronio relata ad annum 1062, quæ Agneti in Italia tum degenti salutaria monita præscribit Petrus. Ejusdem hortatu Agnes ex Germania, quo per aliquot peregrinationis annos receperat sese, reversa est Romam, ubi supremum vitæ absolvit diem anno 1077, quo anno Baronius ejus epitaphium refert. Exstat in Bibliothecæ Sebusianæ centuria II, cap. 77, ejusdem imperatricis eximia epistola, Alberto, non Andree, Fructuariensi abbati directæ, cujus fragmentum huic loco illustrando adducere non erit otiosum. « A. imperatrix et peccatrix A. Patri bono et fratribus in Fructuario congregatis in nomine Domini, servitutem ancillæ, cujus oculi in manibus dominæ suæ sunt. Conscientia mea terret me pejus omni larva omnique imagine. Ideo fugio per sanctorum loca, quærens latibulum a facie timoris hujus, nec minimum desiderium est mihi veniendi ad vos, de quibus comperi quia vestra intercessio certa salus est: sed nostræ protectiones in manu Dei sunt, et non in nostræ voluntate. Interim vero mente adoro ad pedes vestros, » etc.

Agnetis varia in Italiam itinera distinguit Baronius: primum, post susceptum quidem velum, anno 1062, cui itineri fere triennium insumpsit; alterum anno 1066, cui sex annos; tertium anno 1075; quartum denique anno 1073. Itaque Libellus precum, qui ipsi post Italicam peregrinationem, regressuque in Galliarum partes, nuncupatus est, conditus fuit eo temporis intervallo quod ab anno 1.66 ad 1075 effluxit.

III. Ex his intelligimus tempus quo vixit istius A libelli scriptor, de cuius nomine atque dignitate tertio loco agendum est. Utrumque in fine præfationis, quæ titulo caret, exprimit his verbis : « Ego Joannes ultimus servorum Christi, et qui, mecum sunt fratres, beatitudinem tuam salutamus : » Ergo hic Joannes abbas erat, id quod clarius explicat in gratiarum actionibus quas Deo refert pro beneficiis acceptis, ubi orat hoc modo : « Ego ultimus servorum tuorum, non inmemor beneficiorum misericordie tuæ, quæ mihi peccatori collata sunt, gratias tibi ago, etc. Tu Pastor pastorum, et rector omnium, Christe Deus, qui nullis meis meritis, sed sola dignatione misericordie tuæ vocasti parvitatem meam ad hoc pastorale officium, etc..... Parvulus quippe sum et nullius virtutis homuncio, nihil habens in me quod expeti debeat, et quod dignum sit tanti officii. Idcirco desperans de parvitate mea, non respiro nisi in sola misericordia tua. » Et infra : « Da mihi cœlestia et terrena subsidia ad onnem sufficientiam, ut habeam unde gregem tuum possim pascere et sustentare, tam spiritualiter, quam corporaliter, atque venientes in tuo nomine suscipere absque ulla hæsitacione ; loca commissa ordinare, et præparare ad quietem et saluam fratrum, sicut decet et oportet. » Certe hæc oratio ejusdem videtur esse auctoris ac Libellus precum.

Ex his colligitur Joannem Libelli conditorem abbatis dignitate præditum fuisse, cui non unum, sed plura monasteria commissa sint. At quis tandem ille fuerit, cujusve monasterii abbas, jam inquirendum.

Duos invenio Joannes abbates eo tempore clarissimos, et quidem Italos ambos, nempe Joannem Gualbertum, Vallumbrosani ordinis institutorem, cujus nulla scripta invenio, et Joannem abbatem Fiscamnensem, cui potius quam alteri præcitatam Libellum tribuendum existimo, his adductus conjecturis. Primo siquidem auctor se identidem *homuncionem, homunculum, parvum pusillumque* dicit : Joannes vero abbas Fiscamnensis statura pusillus erat, ab exilitate corporis *Joannelinus* appellatus. Deinde, non uni, sed pluribus monasteriis præfectus erat, scilicet Fiscamnensi aliisque Fiscamno subjectis, simulque abbatiæ quæ in loco *Erbrestein* dicto sita. Ad hæc Henrico III is acceptus fuit, ut argumento est præfectura Erbrestensis, quam concedente Henrico in Suevia obtinuit. Hinc illa familiaritatis occasio cum Agnete, quæ ob eam causam Fructuariense monasterium, utpote a Guillelmo Divionensi abbate, Joannis institutore, conditum, excoluisse videtur. Porro quantæ doctrinæ ac virtutis fuerit, testatur Joannes chronographus Divionensis cœnobil, ubi monachus fuerat Joannes abbas, de eo tum superstitè agens in hunc modum : « Hic Italia partibus Ravennæ ortus, litteris eruditus, ac medicinæ arte per ipsius Patris jussionem edoctus, religiosæ conversationis ejus, doctrinæ quoque ac omnium virtutum ipsius præ cunctis aliis extitit

imitator studiosus. Qui ab exilitate Joannelinus diminutivo nomine est dictus : sed humilitatis, sapientiæ, discretionis et cæterarum virtutum tanta in eo refulsit gratia, ut, sicut sanctus refert Gregorius in libro Dialogorum de Constantio presbytero, ita in hoc mirum esset intuentibus, in tam parvo corpore gratiæ Dei tanta dona exuberare. Sed quia adhuc domum habitat luteam, sufficit hoc tantum dixisse. »

Hactenus Joannes Chronographus de æquali ac cognomine suo Joanne, qui primum, ut dixi, monachus in cœnobia Benigniano, tum Fiscamni prior a Willelmo abbate constitutus ; dein eodem cedente abbas anno 1028, post anno 1052 in locum demortui Halinardi successus in abbatiâ quæ dicitur *Erbrestem* ; tandemque vita decessit anno 1078, qui annus ab obitu Agnetis Augustæ proximus est. Hæc constant ex duobus chronicis, Divionensi scilicet Sancti Benigni, et Fiscamnensi, editis in Bibliothecæ Labbeanæ tomo primo, ubi etiam in catalogo abbatum Fiscamnensium Joannes, *d'Alie* cognominatus, Hierosolymam profectus, ibique diu detentus in carcere, postmodum ad monasterium rediisse dicitur. Hæc conjecturæ meæ de prioris libelli scriptore, cujus alia opuscula nunc investigare necesse est.

IV. Joannes in sua præfatione de quatuor aut quinque opusculis suis mentionem facit. Primum est De institutione viduæ ; 2. De vita et moribus virginum ; 3. De eleemosynarum dispensacione ; 4. De divina contemplacione ; 5. et De superna Hierusalem. Tria priora desunt in codice Mettensi, in quo alia reperiuntur, quæ an Joanni tribuenda sint, dispiciendum est.

Quæ in Mettensi codice reperiuntur, alia manu prima, alia secunda descripta sunt. Prima quidem libellus prior Joannis ac posterior cum orationibus subsequentibus usque ad duodecimam quæ, sicut et sequentes, secundaria manu exarata est.

Quæ primi generis sunt, omnia (si Willelmi abbatis orationem, quæ auctoris sui nomen præfert in codice, excipias) Joannem auctorem habere mihi videntur, cæteras vero orationes secunda manu scriptas sancto Anselmo tribuo. In his orationibus tres inveniuntur ad sanctam Mariam, quas esse puto eas de quibus mentionem facit Anselmus ipse in lib. 1, epistola 20, ad Conduillum. Orationem 17 incipientem ab his verbis, *Terret me vita mea*, memorat tribuitque Anselmo Durandus abbas in eisdem libri epistola 61. An vero oratio ad sanctum Joannem evangelistam eidem Anselmo tribuenda sit, dubium me reddunt hæc verba : « Si agnoscis nomen tuum, rogo te per ipsam dilectionem, agnoscam in tanta necessitate auxilium tuum. Joannes, Joannes, » etc. Ex quibus verbis aliisque consimilibus conjectura est auctori nomen fuisse Joanni.

Ad Joannem pertinere videntur, ut dixi, non solum libellus prior, cui Joannis auctoris nomen ascriptum est, sed etiam libellus posterior, tum

etiam subsequentes orationes usque ad duodecimam, excepta oratione Willelmi abbatis.

Et quidem libellus posterior *De divina contemplatione*, indubitanter Joanni auctori tribuendus est, in cujus fronte hic titulus legitur in codice ms.: *Lege et istam aliam orationem, quæ simili modo de divina contemplatione edita est. Nam multa reperiuntur in ista quæ in illa superiore non sunt.* Idem quippe tractandi modus, idemque ordo in hoc posteriori libello servatur ac in priori. Posterior enim, uti et prior, dividitur in tres partes, quarum prima est de Divinitate ac Trinitate, altera de Christi Domini humanitate, tertia pars est de Christi amore. In his omnibus ad singulas partes in titulo præscribitur aliquis psalmus, uti in priori libello; quæ omnia eundem arguunt auctorem. Id diserte confirmat posterioris hujus libri editio Parisiis anno 1539, apud Vascosanum adornata, atque in tres partes, sicut in codice Mettensi, distincta sub hoc titulo: *Confessio theologica tribus partibus absoluta.* Cujus confessionis auctorem Vascosanus, aut alius quispiam, ex marginalibus quibusdam velut fugientibus veteris sui exemplaris adnotatiunculis deprehendit fuisse dictum Joannem, quod de Joanne Cassiano perperam interpretatus est.

In oratione secunda *De vitiis et virtutibus*, quæ libello posteriori subjuncta est, auctor a Deo postulat mentis puritatem, uti sibi corporis integritatem concesserat *ab ipso pubertatis tempore.* Huc sententias quasdam refert ex oratione sexta, quæ ante missam dicenda præscribitur, et in consequentibus sese monachum prodit.

Oratio tertia incipit ab his verbis: *Multa igitur sunt contemplationum genera, etc.*, quibus consimilia leguntur in Alcuini Confessione Chiffletiana, sub finem partis primæ, et apud Anselmum; at post tres aut quatuor versus nulla est cum istis auctoribus convenientia.

Oratio sexta ante missam dicenda, cujus exordium, *Summe sacerdos*, nullum auctoris nomen præfert in codice Mettensi. Hanc alii Ambrosio tribuunt, alii Anselmo; mihi vero Joanni tribuenda videtur. Certe ex ea identidem sententias adducit Joannes in libello posteriori, in oratione secunda, undecima et in aliis; et apud Anselmum prolixior est ea oratio post illa verba, *in commemoratione tua pro salute nostra.* Nam quæ sequuntur apud Anselmum et in aliis editis libris usque ad hæc: *Peto clementiam tuam, ut descendat super panem et calicem, etc.*, apud Joannem desunt, videnturque alterius esse auctoris, qui episcopalem fidelium curam habuerit. Superiora enim singulari numero, uti et posteriora, profert auctor: hæc vero intermedia in plurale vertit interpolator, *oramus, rogamus, etc.* Ad hæc pro singulis hominum generibus sibi commissis, pro cunctorum necessitatibus orat, ut episcopus. Ergo hæc oratio auctorem habet Joannem, aut certe alium ætate superiorem; amplificatorem vero forsitan sanctum Anselmum; ob idque Anselmo

a posteris ascripta. Neque vero Anselmo in ligna res putanda est, ut Joannis orationem auctiorem fecerit. Non enim eam sibi propterea vindicavit, et ejusmodi orationibus manualibus et quotidianis cuique tanquam suis uti licet, sive addendo, sive subtrahendo quod fuerit opportunum. Accedit quod in ea oratione pleraque alia differunt a codice Joannis, ex quibus duo tantum notare juvat. Primum ad illa verba, ubi legitur in editis: «Mundo corde valeam tibi offerre.» Joannis codex habet: «Mundo corde quotidie valeam tibi offerre.» Alterum est sub finem orationis, quæ hoc modo desinit in editis: «Ad regnum tuum perveniam, ubi non in mysteriis, sicut in hoc tempore agitur, sed facie ad faciem te videbimus, cum tradideris regnum Deo et Patri, etc.» Sic vero apud Joannem: «Ad regnum tuum perveniam, ubi facie ad faciem te videbimus. Interim hoc agendum, hoc certe frequentandum commendasti Ecclesiæ, quousque venias in fine sæculi, quando erit sanctorum requies, non adhuc in sacramento, quo in tempore consociantur membra tua, quandiu bibitur quod de latere tuo manavit: sed jam in ipsa perfectione salutis æternæ, cum tradideris regnum Deo et Patri, in illa perspicua contemplatione tui incommutabilis veritatis, nullis mysteriis egeamus. Tunc enim me de te satiabis, etc. Cæterum non facile in animum induxerim Joannem, qui ex antiquis Patribus, maxime ex Augustino, scripta sua derivat, quidquam delibasse ex Anselmo, qui Joanne sene juvenis erat. Quippe Anselmus annorum xxvii factus est Beci monachus anno 1060, post biennium prior quindecim annos; abbas dein anno 1077, qui Joannis abbatis Fiscamensis obitum præcessit. Ex quibus verisimilius efficitur, Anselmum quædam a Joanne homine sene mutuatum fuisse, quam Joannem ex Anselmo juniore. Et quidem Prologus decem Meditationum apud Anselmum, ordine tantisper immutato, acceptus est ex Joanne in libelli posterioris parte tertia, uti et caput primum eandem Meditationum ex parte prima ejusdem libelli, tametsi etiam in Alcuini Confessione Chiffletiana reperiuntur. At vero Joannes in locis præcitatis ex hac oratione sexta hinc inde versus interserit, uti solet ex propriis; quod argumento est eum hujus orationis sextæ esse conditorem.

Oratio nona, quæ prolixior, piis affectibus referta est, et multa repetit ex Joannis libello priori, maxime vero hæc verba, quibus se delectatorem probat: «Unde mihi valde libet de te loqui, de te audire, de te legere, de te scribere, de te conferre; ut sub dulcem umbram sinceritatis tuæ ingressus, ab hujus sæculi æstibus in tui refrigerii temperamento abscondar. Hujus rei gratia umbrosam montem et condensum adscendo, amœna prata perituro, viridissimas sententiarum herbas legendo carpo, traquantando rumino, exarando congreco, ut suavitatem dulcedinis et charitatis tuæ reponam in alta sede memoriæ meæ.» His consimilia scribit Joanne

in parte secunda libri prioris : « Libet sane de te loqui, de te audire, de te scribere, de te conferre, de tua beatitudine et gloria cotidie legere, et lecta saepius sub corde revolvere : ut vel sic possim ab hujus mortalis et periturae vitae ardoribus, periculis et sudoribus sub tuae vitalis aerae dulce refrigerium transire, et transiens in sinu tuo fessum caput dormiturus vel paululum reclinare. Hujus rei gratia sanctarum Scripturarum amœna prata ingredior, viridissimas sententiarum herbas exarando carpo, legendo comedo, frequentando rumino, atque congregando tandem in alta memoriae sede repono : ut tali modo tua dulcedine degustata, minus istius miserimae vitae amaritudines sentiam. » Ubi videas auctorem orationis nonae ex imitatione prioris libelli hae verba usurpare, ut se excerptorem et desflororem probet : at non ita esse verbis libelli prioris addictum, ut ea de verbo studiose referat. Quod argumento est, eundem utriusque esse auctorem, non vero alterum hae in parte quasi alieni operis desflororem ; cujus officium est syllabas et verba aliorum ad numerum referre. Eadem observatio etiam aliis orationibus adhibenda est, in quibus simili modo eadem sententiae ad sensum, quae in duobus libellis exstant, non semper ad verba studiose repetuntur.

Oratio undecima in codice Joannis pro gratiarum actione de beneficiis divinis, incipiens ab his verbis, *Spes mea, Christe Deus*, etc., habetur quidem apud Anselmum, estque alloquium 12. At certe Joanni potius tribuenda est quam Anselmo. In ea siquidem auctor gratiam a Deo postulat *loca commissa*, id est monasteria regendi (nam abbas erat quisquis ille fuit, ut ex orationis serie liquido colligitur). At vero Anselmus unum Beccense monasterium, Joannes duo administravit abbas. Sed cum fere aequales fuerint Joannes et Anselmus, facili errore quae alterius erant, nec auctoris praeferebant nomen, alteri supponi potuere.

V. Jam vero si tam priorem Joannis libellum quam sequentia opuscula conferamus cum libro Meditationum qui sub nomine Augustini vulgatus est, eadem in utrisque de verbo repetita inveniemus. Itaque operae pretium me facturum putavi, eumque harum adnotationum fructum mihi proposui, ut uter auctor ab altero hae mutuatus sit, aperiam. At qui in libro Meditationum Augustiniano manifesta apparent plagarii et consarcinatoris indicia. Nimirum hic liber pluribus constat partibus male cohaerentibus et consutis, quae quidem singulae praeclarae sunt juxta ac pie, at simul colligatae corpus male contextum compactumque efficiunt. Nam diversa inconcinne in unum congeruntur, quae apud Joannem rite in partes distributa sunt. Deinde in Meditationibus nonnulla intermiscuntur citra delectum, cum superioribus ac subsequentibus male cohaerentia, quae Joanni desunt. Ad hae quae continua serie apud Joannem leguntur, mediis resectis obtorto collo onungit consarcinator. Denique exemplaria Medi-

tationum nulla inveniuntur supra Joannis aetatem, sed omnia posteriora.

Liber Meditationum pluribus constat partibus a se divulsis. Prima pars est a capite 1 ad 10, quae quidem reperitur apud Anselmum, eademque est cum oratione 10 apud Joannem, nonnullis versibus resectis post illa verba, *in odorem unguentorum tuorum dulciter*, quibus alia subdit codex Joannis, quae Meditationum consarcinator imperite detraxit.

Secunda pars Meditationum est a capite 12 (nam 11 quatuor duntaxat versibus constans, glorificationem tantum Trinitatis continet) usque ad cap. 33, exhibetque duas priores partes et primum articulum tertiae partis prioris libelli, quem Joannes Agneti imperatrici nuncupavit, exceptio hymno *De gloria Paradisi*, quem consarcinator post caput 25 inseruit.

Tertiam partem Meditationum definit capite 34, quod idem est cum oratione 4, quae in codice Joannis libro posteriori adjecta est.

Quarta pars Meditationum complectitur caput 35 cum duobus subsequenibus ; quibus respondent articuli secundus, tertius, quartus et quintus tertiae partis libelli prioris apud Joannem, exceptis sine articuli quarti ab his verbis, *Dormiat memoria mea* ; et initio sequentis, quae Meditationum consarcinator resecurit.

Quinta pars Meditationum constat capite 38, estque oratio octava in codice Joannis.

Sexta pars continet capita 34 et 40 Meditationum, quae desunt apud Joannem, praeter versus non paucos capitis 40, quibus consimiles leguntur in Joannis oratione secunda.

Denique septima pars complectitur caput 41 Meditationum, estque eadem cum Mettensis codicis oratione 15, quae Anselmo in libris editis tribuitur.

Ex hac collatione manifeste conficitur id, quod hactenus demonstrandum suscepi, scilicet Meditationum collectorem ex variis Joannis opusculis unum corpus Meditationum compegisse, exceptis uno et altero capitulis, ac proinde Joanne esse posteriorem. Itaque sic res processisse videtur. Joannes ex Patribus, maxime ex Augustino et Alcuino, sententias decerpendo, libellos praeter duos aliasque orationes composuit. Hae ut ad manum haberet, continua serie male digesta in unum collegit aliquis consarcinator. Quae collectio, quia Augustini genium sententiasque referebat, Augustino a posteris ascripta est. Qua in re nescio quo fato id Joanni accidit, quod ne accideret studiose praecaverat in Praefatione libri prioris, Agnetem Augustam obtestatus, uti daret operam ne quis librarium scripta sua vitaret, sive aliquid addendo, seu subtrahendo, aut immutando ; quae nihilominus omnia passus est a Meditationum compilatore.

At quis tandem ille compilator? Certe non facile est definire. Lovanensium censura hae est : *Auctor est, vel beatus Augustinus, vel qui ejus libros non indiligenter legit. Atqui jam superius demonstravi,*

hanc collectionem fere integram constatam esse ex opusculis Joannis abbatis, qui Augustini sententiis identidem usus est. Non ergo Augustinus harum Meditationum auctor, sed aliquis alius Joanne posterior. Anselmo eam tribuit Theophilus Rainaudus, hac adductus ratione quod nonnulla ex Anselmi genuinis libris desumpta sint. Verum neque hæc ratio id evincit, neque tam Anselmi quam Joannis abbatis scriptis constat hæc collectio. Neque sane crediderim Anselmum, hominem tantum, ex meris auctorum æqualium plagiis libros consarcinasse, qui ex propriis ingenii sui fontibus propria condere natus erat; aut, si id tentasset, tam male rem executurum fuisse. Quisquis vero collector ille sit, certe monachus fuit. Cujus rei argumentum est, quod in cap. 6 Meditationum, ubi Joannes habet :

A *Cum veris et perfectis servis tuis; collector reposuit, cum veris et perfectis monachis, quorum vestigia imitari nequeo, etc.*

Cæterum si quis has Meditationes et auctiores, et emendatiores, atque adeo meliori ordine digestas habere voluerit, consulat codicem Mettensem, in quo habentur opuscula Joannis abbatis, ut quidem puto, Fiscamnensis, cujus epistolas tres inferius referam.

Nunc, quoniam tum in opusculis Joannis, tum in Meditationibus Augustinianis reperiuntur per multa quæ iidem exstant in Confessione Alcuini, sub Alcuini nomine non ita pridem vulgata, juvat exponere hoc loco quæ ipsi Confessione illustrandæ assequi mihi licuit. (*Quæ hic de Confessione Alcuiniana expositurum se ait Mabillonius, ad calcem tomi B Analectorum, ut prolizioru, seorsim edita sunt.*)

JOANNIS ABBATIS PROLOGUS.

Ad imperatricem viduam Henrici imperatoris, in opus precum variarum a se compositum ex Patribus.

Dudum quidem, domina imperatrix, tibi petere placuit ut ex Scripturis colligerem luculentos brevesque sermones, in quibus juxta legem ordinis tui absque gravi labore discere posses normam bene videndi. Omnis enim gradus, ætas et sexus ad informationem vitæ suæ in sacris litteris propriam habet doctrinam, ut unusquisque in vocatione qua vocatus est rectissime ambulans, pervenire valeat ad regnum in quo multæ sunt mansiones. Denique post obitum reverendæ memoriæ domini Henrici clarissimi sapientisque imperatoris, quondam viri tui, laudabile propositum laboriosæ viduitatis totis amplexa es viribus. Et quanquam nobilitas, opes et ætas ad repetendum thalamum te invitarent, nolisti tamen cor tuum inclinare ad verba hominum pro veris falsa contententium; sed erecta sursum, accinctis lumbis stesisti fortiter super pedes tuos, ut contemptis illecebris carnis et mundi servias Christo Domino in castitate, et cæteris nobilibus matronis præbeas dignum imitationis exemplum, videlicet ut per continentiam tuam ad meliora provocatæ, defuncti maritis servent fidem, eisque per cœlestis sacrificium necnon et per assiduas eleemosynas petant a Domino peccatorum remissionem. Quam decorum et honestum est, ut Christiana mulier, post primam amissæ virginitatis palmam, sic deinceps caste et sobrie studeat vivere, quatenus unius viri uxor, opiulante Domino, et esse et dici valeat. Hanc autem unius copulæ gloriosam virtutem, ni fallor, observandam pronuntiat illa una costa quæ tulta est de corpore viri, ex qua formata est mulier.

Cognitis itaque piis desideriis cordis tui, mox operam dedi, et nonnullas ex opusculis Patrum sententias celeriter desloravi; ut veridica ubique

tecum habeas documenta, quæ rectum plenius ostendant iter, per quod fidelis vidua justæ et pie incedere debeat. Insuper et alium addidi sermonem de vita et moribus virginum, ad instruendas sanctimonialis quæ in tuo monasterio congregatæ sunt. Et quia te actibus misericordiæ ded tam comperi, nec illud quoque me scribere pignit, quod non ecclesiasticis divitiis multas possidentibus, sed viduis, orphanis, infirmis, peregrinis illisque permaxime qui vere sunt pauperes Christi, procul dubio dispensandæ sunt eleemosynæ. Hæc vero omnia faciens, in laboribus meis propter multam charitatem tuam non sensi laborem.

Obmutescite, Scillei canes, en ego obturata aure obstrepentem lacerationis vestræ rabiem pertransibo. In conventiculis vestris, ut ferunt, sonat littera hæc de nare canina. Cum proflitearis te monachum, et monasticæ religionis tucere sit proprium, quid ergo tibi et mulieribus? Unde tibi tanta auctoritas ut in cathedra magistrorum sedcas, et ipsas etiam feminas absque rubore conscriptis schedulis doceas? Silete, miseri: ideo istud dicitis quia cæci estis, duces cæcorum. Redite, prævaricatores, ad cor, et ubi turpiter jacetis diligenter considerate. Utinam maliciosa mens vestra respisceret, et honestarum mulierum pia opera aliquatenus imitari studeret. Nonne mulier hæc totius venerationis digna est, quæ divitiis et honoribus prætulit Christi amorem? Igitur cum esset domina regnorum, humiliavit se et facta est serva pauperum. Taceam quod totam fere peragravit Italiam, devotissime visitans sanctorum reliquias, et offerens eis pretiosa donaria, plurimasque faciens eleemosynas in urbibus et vicis, et in omnibus locis ad quæ orationis gratia properavit.

Igitur quia epistolaris angustia non sinit me in ejus
litteris diutius immorari, libet et hoc præterire,
quod Galliarum partes regressa, similiter pauperes
et ecclesias Dei larga consolata est manu, sicut
scriptum est: « Dispersit, dedit pauperibus, justitia
ejus manet in sæculum sæculi. »

Verum his procul amotis qui in terram sufflant,
et ne se videant, pulverem in oculos excitant, ad
te reæo, venerabilis Christi ancilla, ut sermo
moeus qui te cœpit instruere, tanquam præsens collo-
quendo ad extremam suscepti operis manum auctore
Deo pertingat. Igitur licet illas parvitatæ meæ deflo-
ratiunculas, quarum superius memini, salutæ tuæ
posse sufficere arbitrer, tamen quia relatione ami-
corum didici te desiderare et poscere ut ipse quoque,
quem de contemplatione divina Christiane amore,
et de illa superna Hierusalem, omnium fidelium
matre, editum habeo, tibi scribatur Libellus; multum
gaudet, fateor, cor meum, et in te magnificat dato-
rem omnium bonorum Deum. Nisi enim Christo
duce ad altiora conscenderes, ambulans de virtute
in virtutem, nullo modo valeres talia petere. Quis
non miretur animum tam ferventem, qui rivulos
dulcium bibendo aquarum non cessat sitire? Satis
stolidus est et nimis obstinatus, qui talis femine
pluræ preces spernit, et votis justissimis non acquie-
scit. Ecce ego libens atque ovens pro scire quod mihi
dedit Deus, paratus sum, mater veneranda, tuæ
in omnibus obsequi voluntati. Utinam illa in me
igniculus foret, qui vaporatæ monti aliquid incre-
menti addere posset!

Acoipe igitur tu, bona anima, præclarum sau-
ctæ viduitatis exemplar, accipe, queso, pervigili
mente illud quod expetis meæ per Christi gratiam
deflorationis opusculum: in quo videlicet reperies
magna ex parte celestis theoriæ dulcia verba, quæ
reverenter legenda sunt et cum timore debito medi-
tanda, ne forte de temeritate judicetur, qui tepidus
et indevotus accesserit. Unde sciendum est quod
hujus libelli lectio illis præsertim debetur, qui
mentes suas carnalibus desideriis et terrenis concu-
piscentiis obtenebrari non sinunt. Quando autem
ista leguntur omnia lacrymis et devotione nimia, tunc
mitis lector ipso cordis palato sapit quid dulcedinis
intus lateat. Si ita est, imo quia ita est, eloquiorum
divinorum arcana et sublimia verba tangere non
presumat superba et fastidiosa meus, ne forte
labatur in errorem; quia cæcis oculis lumen intueri
non potest. Hinc etenim actum est ut plerique per
heresim in damnationis æternæ barathrum ruerent,
alios secum in mortem trahentes, quia sacræ Scri-
pturæ mysteria, quorum radices in celo sunt,
nemini perfectorum hæc tota patent. Illi vero soli
secundum Deum sapientes, qui profunda pollent
humilitate, tantum capiunt, quantum eis Spiritus
sanctus revelare dignatur. Hæc ergo frequenter lege,
et tunc præcipue cum mentem tuam celesti afflatam
desiderio vides. Justum namque est ut tu, quæ in
actuali bene conversaris vita, contemplationis pen-

nas assumas, et sursum volitans, de fonte supernæ
dulcedinis haurias, dicens cum Propheta: « Apud
te est fons vitæ, et in lumine tuo videbimus lumen.
Sivit anima mea ad Deum fontem vivum. Domine,
dilexi decorem domus tuæ et locum habitationis
gloriæ tuæ. » Similiter et illa quæ in amoris Cantico
leguntur, ubi anima quæ solum Deum amat, loquitur
Christo dilecto suo, dicens: « Unguentum effusum
nomen tuum, ideo adolescentulæ dilexerunt te.
Trahe me post te, curremus in odore unguentorum
tuorum. Dilectus meus mihi, et ego illi, qui pascitur in-
ter lilia, donec aspiret dies, et removeantur umbræ. »

Inter hæc autem scire oportet quod illa summa
et incommutabilis essentia quæ Deus est, in hac
terra morientium mortalibus oculis nullo modo con-
spici valet, nec aliquando visa est ab ullo mortalium,
ex quo primus parens de paradisi amenitate in has
æernnas expulsus est. Hinc namque est quod con-
templativa vita hic incipit, sed illic perficitur, ubi
Deus facie ad faciem cernitur. Mens etenim mitis
et simplex, cum in speculationem attollitur, et car-
nis angustias superans caelestia rimatur; retrahente
eam mole carnis ad ima, diu super se stare nequa-
quam permittitur. Sed licet ipsa superni luminis
immensitate reverberata celeriter ad se revocetur,
magna tamen proficit virtute ex eo ipso quod divi-
nam dulcedinem prælibare potest: quia mox amore
nimio accensa ire super se festinat, et sublevata
cernit, quia videre non possit hoc quod ardentem di-
ligit; nec tamen ardentem diligeret nisi aliquatenus
inspiceret. Sunt aliqui minus proficientes, qui Deum
sibi imaginaliter fingunt, quia in hæc temporalia de-
formiter sparsi illam miram et incircumscripam lu-
cem contemplari intellectualiter nesciunt. Quid istis
aliud est oculis contemplationis nisi laqueus perdi-
tionis? Admonendi quippe sunt tales ut, solius activæ
vitæ exercitio contenti, contemplationis montem non
presumant ascendere, quia, sicut scriptum est:
Animalis homo non percipit ea quæ sunt Spiritus Dei;
et sapere secundum carnem, mors est. Humanus enim
animus nisi exteriorum desideria a se repellat, inter-
na non penetrat, quia tanto subtilius invisibilia con-
spicit, quanto perfectius visibilia contemnit. Idcirco
quamvis invisibilis et incomprehensibilis in natura
sua sit Deus, tamen per mentem mundam et sanctam
quæ solis supernis inhiat, hic sine aspectu cernitur,
sine sono auditur, sine motu suspicitur, sine corpore
tangitur, sine loco retinetur. His ita necessario præ-
missis, rogo dilectionem tuam ut si quod tibi inve-
neris qui Libellum hunc velint habere, moneas eos
et diligenter transcribere, et scriptum frequenter
relegere, usque adeo ut aliquid addi, vel subtrahi, aut
immutari non patiantur in eo. Hoc autem dicimus
propter incuriam librorum, qui non solum veritati
corrumunt, sed etiam mendacia mendacibus
jungunt. Sit Deus tecum, et confortet te manus ejus,
ut tanquam pennatum et oculatum animal effecta,
per dies singulos in utraque proficias vita, modo-
cum Martha in activa serviens Christo in membris

suis, modo cum Maria in contemplativa sedens ad pedes Domini, et intente audiens verbum ex ore ejus quatenus bene operando et pure contemplando, ad illam beatissimam pervenias visionem, ubi palam de Patre loquitur Filius. Ad hanc autem pro pietate et bonitate sua perducere dignetur servos et ancillas suas ipse, qui descendit ad hæc ima, ut nos ascenderemus ad illa summa; qui inclinavit se, ut nos erigeret; qui infirmatus est, ut nos fortes faceret; qui suscepit vitam nostram, ut nobis donaret suam.

A Unigenitus quippe est omnipotenti Patri coæternus, qui cum eo vivit et regnat in unitate Spiritus sancti Deus, per omnia sæcula seculorum. Amen.

Ego, Joannes, ultimus servorum Christi, et qui mecum sunt fratres, beatitudinem tuam salutamus in Christo, pia mater pauperum, et nobile decus viduarum. Vale.

Conservet te in voluntate sua semper omnipotens Trinitas.

INCIPIT LIBELLUS

De Scripturis et verbis Patrum collectus, ad eorum præsertim utilitatem qui contemplativæ sunt amatores.

PSAL. *Deus misereatur nostri.*

Summa Trinitas, virtus una, et indiscreta majestas, Deus noster, Deus omnipotens, confiteor tibi ego ultimus servorum tuorum, et exiguum membrum Ecclesiæ tuæ. Confiteor et honorifico te debito sacrificio laudis, pro scire et posse quod mihi tantillo donare dignatus es. Et quia cordis oblatio in conspectu tuo pretiosior est; ideo ea quæ in me sunt vota laudationis ex dono misericordiæ tuæ ecce libens atque ovans offero tibi de fide, non ficta et conscientia pura. Credo igitur te toto corde, Rex cœli et terræ, Domine, et ore te confiteor Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, in personis trinum, et in substantia unum, verum Deum omnipotentem, unius, simplicis, incorporeæ, invisibilis et incircumscriptæ naturæ. Nihil in te majus hæc inferis habentem, sed per omnem modum sine deformitate perfectum; sine quantitate magnum, sine qualitate bonum, sine tempore sempiternum, sine morte vitam, sine infirmitate fortem, sine mendacio veritatem, sine loco ubique totum, sine situ ubique præsentem, sine extensione omnia implentem, sine contradictione ubique concurrentem, sine motu omnia transcendentem, sine statu intra omnia manentem, sine indigentia omnia creantem, sine labore omnia regentem, sine tui initio omnibus initium dantem, sine tui immutatione omnia mutabilia facientem; in magnitudine infinitum, in virtute omnipotentem, in bonitate summum, in sapientia inestimabilem, in consiliis terribilem, in judiciis justum, in cogitationibus secretissimum, in verbis veracem, in operibus sanctum, in misericordiis copiosum, erga delinquentes patientissimum, erga penitentes pius; semper idem ipsum, æternum ac sempiternum, immortalem atque incommutabilem: quem nec spatia dilatant, nec brevitatis locorum angustat, nec receptacula ulla coarctant, nec voluntas variat, nec necessitudo corrumpit; nec mœsta perturbant, nec læta demulcent: cui nec oblivio tollit, nec memoria reddit, nec præterita transeunt, nec fu-

B tura succedunt; cui nec origo initium, nec tempora incrementum, nec casus finem dabit; sed ante sæcula, et in sæculis, et per sæcula in æternum vivis, et est tibi perennis laus et æterna gloria, summa potestas, ac singularis honor, perpetuum regnum, et sine fine imperium per infinita et indefessa et immortalia sæcula seculorum. Amen.

Huc usque, omnipotens Deus, Trinitas, cordis mei inspector et scrutator, confessus sum omnipotentiam majestatis tuæ, et majestatem omnipotentis. Nunc autem qualiter humano generi in fine sæculorum subvenire dignatus es, sicut corde credo ad justitiam, ita ore coram te confiteor ad justis salutem. Tu quidem, Pater Deus, solus nusquam legeris missus; de Filio autem tuo ita scribit Apostolus: *Cum venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum.* Cum dicitur *misit*, satis ostendit quod in hunc mundum missus advenit, cum de Maria semper virgine natus, verus et perfectus homo in carne apparuit. Sed quod de illo præcipuus evangelistarum ait: *In mundo erat, et mundus per ipsum factus est*; illuc ergo missus est per humilitatem, ubi semper fuit et est per divinitatem. Quam videlicet missionem opus esse totius sanctæ Trinitatis corde credo, et ore confiteor, etc.

Desinit: Et beata tui sine fine visio et laudatio: ubi tu cum illo, et ille tecum in communionem sancti Spiritus æternaliter ac sempiternaliter vivis et regnas Deus, etc.

INCIPIT PARS SECUNDA.

D *De Christi amore simul et de illa superna Hierusaleni matre nostra.*

Psalm. Eructavit.

Spes mea, Christe Deus, etc. *Desinit*: Et manifestabo incipsum.

INCIPIT PARS TERTIA.

Ubi mens devota Deo ad alio rem contemplationis gradum ascendit.

Psalm. Te Deum laudamus. *Psalm.* Benedicite omnia.

Psalm. Laudate Dominum.

I. Benedic, anima mea, Domino, etc. *Desinit*, Tibi honor, virtus et fortitudo Deo nostro in sæcula sæculorum. Amen.

II. INCIPIUNT PRECES.

Ardentis desiderii, ut fidelis anima solum Christum possit amare, quia bonus et malus amor non se simul in uno capiunt pectore, sicut scriptum est: Nemo potest duobus dominis servire.

Psalm. Jubilate Deo omnis terra.

Jesu nostra redemptio, etc., *desinit*, impetrante gloriosa Genitrice tua Domina mea cum omnibus Sanctis. Amen.

III. *Hic peccatrix anima gemit nimis et dolet, videns terram sine aqua, et idcirco præ desiderio lacrymarum devotas preces fundit ad Dominum.*

Psalm. Quemadmodum.

Christe Domine, verbum Patris, etc. *desinit*, precibus et meritis omnium sanctorum.

IV. *Hic optat ardore nimio mens pia, et datorem omnium bonorum Deum humiliter rogat ut, divinæ gratiæ sulta præsidio, hoc constanter agere possit quod Apostolus præcipit, dicens: Si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est in dextera Dei sedens; quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram.*

Psalm. Quam dilecta

Jesu Domine, Jesu pie, qui mori dignatus es propter peccata nostra, etc. *Desinit in hunc modum: In pace in id ipsam dormiam et requiescam. Dormiat, obsecro, Deus meus, dormiat memoria mea ab omnibus quæ sub cælo sunt, vigilans in te, sicut scriptum est: Ego dormio, et cor meum vigilat. Sit tuta, sit semper secunda sub pennis protectionis tuæ anima mea, Deus meus. Maneat in te, et foveatur semper a te. Contempletur te in mentis excessu, et cantet laudes tuas in jubilatione, et hæc dulcia dona tua sint inter hos turbines consolatio mea. Interim*

A donec veniam ad te, pacem veram, ubi non est arcus, scutum, gladius et bellum: sed est summa et certa securitas, et secunda tranquillitas, et tranquilla securitas, et jucunda felicitas, et felix æternitas, et æterna beatitudo, et beata tui visio et laudatio in sæcula sæculorum. Amen.

V. *Vir desideriorum, et cælestium contemplator, præsentia fastidians, futura desiderans. gemit ex fundo cordis, et implorat quotidie, dolens se ibi non esse ubi dilectum suum revelata facie mereatur videre sicut scriptum est? Cupio dissolvi, et esse cum Christo*

Psalm. Jubilate Domino.

Christe Domine, virtus et sapientia Patris, qui ponis nubem ascensum tuum, qui ambulas super pennas ventorum, qui facis angelos tuos spiritus, et ministros tuos ignem urentem: obsecro et suppliciter rogo, da perpetuas pennas fidei, da celeres alas virtutum, quibus erectus æterna et cælestia valeam contemplari. Adhæreat, quæso, anima mea post te, et suscipiat me dextera tua; sustollat me super altitudinem terræ, et cibet me illa cælesti hereditate, cui aspirat peregrinatio mea nocte ac die. Et quia moribunda membra vigorem animæ hebetant,

Dissice terrene nebulas et pondera molis;

Siste vagam mentem per devia multa ruentem.

Da celestem menti conscendere sedem, ut, superno lumine irradiata, terram despiciat, cælum aspiciat, peccata odiat, justitiam diligit. Quid enim pulchrius quidve dulcius quam inter tenebras hujus vitæ multasque amaritudines divinæ dulcedini inhiare, et æternæ beatitudini suspirare: illicque teneri mentem ubi haberi vera gaudia certissimum est, etc. *Desinit: Ecce quod concupivi jam video, quod speravi jam teneo, quod desideravi jam habeo: illi jam in cælis junctus sum, quem in terris positus tota virtute dilexi, tota charitate amplexus sum, toto amore inhæsi. Ipsum laudo, benedico atque adoro, qui vivit et regnat in sæcula, sæculorum. Amen.*

LIBELLUS ALTER

De divina contemplatione.

PARS PRIMA.

De divinitate Patris, et Filii, et Spiritus sancti.

Adesto mihi, verum lumen... unus Deus omnipotens. Te invoco in animam meam: intra, rogo, in eam, et coapta eam tibi, ut possideas illam sine macula et sine ruga.

Desinit: Nec casus finem dabit; sed ante sæcula, et in sæculis, et per sæcula in æternum vivis; et est tibi perennis laus et æterna gloria, etc.

PARS SECUNDA.

De humanitate Domini nostri Jesu Christi, qui nos redemit pretio sanguinis sui.

Psalm. Cantate Domino 2.

Huc usque, omnipotens Deus, Trinitas, cordis mei

D inspector et scrutator, confessus sum omnipotentiam majestatis tuæ, etc.

Desinit: Ubi est dies æternus et unus omnium spiritus, ubi tu cum illo, et ille tecum in comunione Spiritus sancti æternaliter vivis, etc.

PARS TERTIA.

In qua mens devota nimio amore fragrans, Christo inhians, Christo suspirans, Christum, quem solum amat, videre desiderans, nihil dulce habet nisi gemere et flere, nisi fugere, tacere et quiescere, dicens: Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, et volabo, et requiescam.

Spes mea, Christe Deus.... Te deprecor, supplico et rogo, ut te rectore, te duce, per te ambulem ad